

UMEÅ UNIVERSITET

Kulturdepartementet
Enheten för kulturarv och livsmiljö

Yttrande över Härifrån till evigheten - En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv (SOU 2019:58)

Kulturdepartementet har anmodat Umeå universitet att yttra sig över remiss Härifrån till evigheten - En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv (SOU 2019:58). Rektor har fastställt yttrandet. I beredningen av yttrandet har Universitetsbiblioteket, Universitetsförvaltningen och fakulteternas kanslier inbjudits att lämna synpunkter på förslaget.

Kort sammanfattning

Det är positivt att det har gjorts en utredning av många viktiga arkivfrågor, men Umeå universitet anser att det är olyckligt att forskningsperspektivet har getts så litet utrymme i utredningen, både vad gäller direktiv, sammansättning, underlag och förslag. Umeå universitet anser också att utredningen innehåller för lite konkreta förslag som syftar till att underlätta myndigheternas arbete med arkivfrågor. Exempelvis finns det inga nämnvärda förslag kring hur myndigheterna ska kunna hantera problemet med kraftigt växande arkivbestånd.

Umeå universitet vill också tydligt markera att många av utredningens förslag måste genomföras på ett sådant sätt att de inte innebär några direkta kostnader eller ökad arbetsbelastning för myndigheterna, då utredningen inte föreslår att myndigheterna tillförs några extra resurser. Det gäller exempelvis framtagandet av överlämnandeplaner och rapportering till ett nationellt arkivinformatiössystem.

När det gäller frågan om massdigitalisering är Umeå universitet tveksamt till om det överhuvudtaget behöver utredas, i den form som utredningen föreslår, då kostnaderna för en sådan massdigitalisering uppenbart kommer att vara orimligt höga. Istället skulle Umeå universitet föreslå att Riksarkivet identifierar specifika arkivbestånd som kan vara särskilt värdefulla och att det avsätts medel för att digitalisera dessa. Här skulle ett närmare institutionaliserat samarbete mellan forskare vid universiteten och Riksarkivet kunna ge långsiktighet i vilka slags arkivbestånd som kan vara viktiga att digitalisera för nuvarande samt framtida forskare och studenter.

Umeå universitet anser att det är bra att Riksarkivet får ett tydligare rådgivande uppdrag, då detta är ett område som tydligt behöver förbättras.

Övergripande synpunkter

Umeå universitet tycker det är positivt att det har gjorts en genomgång av många frågor inom arkivsektorn, men med tanke på att utredningen slår fast att ett av arkivens huvudsakliga ändamål är att tillgodose forskningens behov, anser Umeå universitet att det är olyckligt att forskningsperspektivet överlag ges så litet utrymme i utredningen. Förvaltningsperspektiv och regionalpolitiska perspektiv är givetvis viktiga delar av arkivverksamheten, men Umeå universitet hade önskat att forskarnas behov och forskningens villkor hade getts större utrymme i utredningens direktiv, sammansättning, underlag, resonemang och förslag.

Det är också olyckligt att utredningen inte tydligare utreder vad som ska gälla för myndigheter som förvarar enskilda arkivbestånd. Ansvaret för exempelvis insamlandet av sådana bestånd skulle behöva tydliggöras med hänsyn till arkivinstitutioners olika bevakningsområden, kompetenser och resurser samt samordnas. Det behövs också bättre koordination mellan arkivinstitutioner, så att inte arkivbestånd, exempelvis personarkiv efter en och samma person, splittras upp och förvaltas av flera arkivinstitutioner.

UMEÅ UNIVERSITET

Umeå universitet skulle också gärna ha sett fler konkreta förslag kring hur myndigheterna ska kunna hantera ett kraftigt växande arkivbestånd. Utredningen ger uttryck för en förståelse för att det är ett allt större problem inom arkivsektorn, men föreslår inte tillräckligt många åtgärder för att lösa problemet.

Kommentarer och ändringsförslag

6.4.1 Arkivbildningen

Utredningen föreslår att bestämmelsen ändras så att det av arkivlagen framgår att upptagningar som är tillgängliga för flera myndigheter, så att de där utgör allmänna handlingar, ska bilda arkiv endast hos den myndighet som ansvarar för det informationssystem där upptagningen ingår.

Umeå universitet anser att det är positivt att ansvaret för dessa handlingar förtydligas. Det finns dock fler områden där ett förtydligande av ansvaret vore önskvärt. Inom högskolesektorn finns till exempel forskningsprojekt där forskare från flera olika myndigheter är delaktiga. Finansieringen kan dessutom vara extern. Var de handlingar som uppstår i olika delar, och hos olika forskare, inom projektet i dessa fall ska bilda arkiv kan vara högst oklart. Det händer även att forskare flyttar från en myndighet till en annan, och att forskningsprojekt som forskaren leder flyttar med, inklusive finansiering. Hur de allmänna handlingar som innan flytten har uppstått inom projektet ska hanteras skulle också behöva förtydligas.

6.4.3 Överföra, avskilja och gallra handlingar och uppgifter i informationssystem

Det ska införas en bestämmelse i arkivförordningen om en skyldighet för myndigheter att vid upphandling, utveckling eller idrifttagande av ett informationssystem försäkra sig om att handlingar och uppgifter i systemet kan föras över till andra informationssystem, avskiljas och gallras

Att den här bestämmelsen lyfts in i arkivförordningen är rimligt eftersom frågan är en viktig del i myndigheters proaktiva arbete gällande arkivhandlingar. Umeå universitet vill dock lyfta att vår uppfattning är att det största problemet i sammanhanget inte är okunskap eller ovilja hos myndigheterna att göra rätt, utan snarare att det här kravet både är fördyrande vid utveckling av system, och begränsande vid upphandling av befintliga system, och detta löses inte av att bestämmelsen blir en del av en förordning istället för en föreskrift. Därför skulle Umeå universitet gärna se att Riksarkivet även ser över vilka möjligheter som finns att underlätta för myndigheterna att följa bestämmelsen.

6.4.5 Rapportering av uppgifter om arkiv

För att fler ska få kännedom och kunskap om myndigheternas arkiv föreslås att myndigheterna ska rapportera in uppgifter om sitt arkiv och eventuellt övertagna arkiv till ett nationellt arkivinformationssystem.

Det här är ett bra förslag för att öka tillgängligheten även till myndigheternas arkivbestånd. Umeå universitet vill dock trycka på det utredningen slår fast gällande att det här inte bör bli en betungande arbetsuppgift för myndigheterna, utan att myndigheterna med lätthet ska kunna uppfylla denna uppgift. För att det inte ska riskera att bli en betungande arbetsuppgift är det viktigt att rapporteringen kan göras enkelt, och att det finns tydliga instruktioner och rutiner för hur det ska ske.

7.11.4 Inventering av arkivbestånd

Riksarkivet får i uppdrag att utreda de ekonomiska, praktiska och tekniska förutsättningarna för massdigitalisering av pappersarkiv som förvaras hos de statliga myndigheterna.

Umeå universitet delar utredningens uppfattning att det är angeläget att öka tillgängligheten till arkiven och dess bestånd. Det innefattar givetvis även olika myndigheters arkivbestånd. Umeå universitet bedömer dock att kostnaden för att digitalisera myndighetens eget pappersarkiv, från 1970 och framåt, skulle vara betydande, och vill påpeka att en sådan eventuell kostnad omöjligt kan få belasta myndighetens grundanslag. Umeå universitet bedömer också att det skulle innebära ett flertal både praktiska och tekniska problemen med att digitalisera samtliga myndigheters

UMEÅ UNIVERSITET

pappersarkiv. Slutligen tror Umeå universitet också att värdet att en sådan allomfattande massdigitalisering skulle vara relativt lågt.

Sammantaget innebär det att Umeå universitet anser att det är uppenbart ogenomförbart att massdigitalisera samtliga myndigheters arkiv, och att det därför bör ifrågasättas om det finns någon mening med att ge Riksarkivet i uppdrag att genomföra en sådan utredning som utredningen föreslår.

Istället skulle Umeå universitet föreslå att Riksarkivet i sin inventering av myndigheternas arkiv identifierar specifika arkivbestånd som kan vara särskilt värdefulla och att det avsätts medel för att digitalisera dessa. Här skulle ett närmare institutionaliserat samarbete mellan forskare vid universiteten och Riksarkivet kunna ge långsiktighet i vilka slags arkivbestånd som kan vara viktiga att digitalisera för nuvarande samt framtida forskare och studenter.

Alternativt skulle ett projekt för att stödja myndigheterna att digitalisera pappershandlingar som skapas idag också vara ett mer realistiskt alternativ.

7.11.5 Nationell översyn av fotografi respektive forskningsdata ***Det bör genomföras nationella översyner av ansvaret för och bevarandet av fotografi respektive forskningsdata.***

Umeå universitet är i stort positivt till att förutsättningarna för ett ansvarsfullt och framtidssäkert bevarande och tillgängliggörande av forskningsdata utreds. Vi vill dock klargöra att en sådan utredning bör ta hänsyn till det inriktningsförslag för organisering av svensk e-infrastruktur för forskning som tagits fram av Vetenskapsrådet och Sveriges universitets- och högskoleförbund, i första rummet med fokus på tillgängliggörande för samtida och "överblickbart framtida" forskning, ur ett forskningspolitiskt perspektiv. Det är också viktigt att komma ihåg att det här är aktuella frågor, som just nu jobbas med inom flera olika organisationer, exempelvis SUHF, vilket gör det viktigt att en sådan utredning som föreslås samordnas med redan befintliga ansatser samt inte drar ut på tiden, eftersom det då finns en risk att utredningen är inaktuell innan den ens är färdigställd.

8.7.1 Bättre möjligheter att planera överlämnanden ***Frågan om överlämnandeplikt och överlämnandeplaner***

Umeå Universitet delar utredningens bedömning att överlämnandeplikt ej skall införas, då en sådan skulle få orimliga konsekvenser för myndigheten. Universitetet är en levande organisation som är i stort behov av att ha tillgång till sina arkivlagda handlingar, även när det gäller avslutade arkivbildare. Därför ställer vi oss även negativa till att överlämna digitalt material, då även denna form av handlingar används och efterfrågas frekvent inom organisationen.

Med tanke på att någon överlämnandeplikt inte ska införas ställer Umeå Universitet sig frågande till förslaget att ställa krav på upprättade överlämnandeplaner. Det verkar inte rimligt att upprätta sådana planer, om avsikten inte är att de ska användas. Om överlämnandeplaner trots allt skall upprättas på samtliga myndigheter måste det vara väldigt tydligt hur dessa ska utformas, så att det inte blir någon betungande arbetsuppgift för myndigheterna. Särskilt då planerna såvitt Umeå universitet kan bedöma egentligen inte uppfyller något syfte för någon part.

8.7.4 Finansieringen av överlämnade arkiv

Umeå universitet har förståelse för att avgifter behöver tas ut när Riksarkivet övertar förvaltandet av arkivmaterial. Vi är dock skeptiska till den gällande avgiftsmodellen, då det trots de justeringar som nämns i utredningen kommer att bli väldigt kostsamt för en stor myndighet att överlämna handlingar. Därför vill Umeå universitet även här understryka vikten av att inte införa en överlämnandeplikt.

Om en förändring skulle ske gällande överlämnandeplikt anser Umeå universitet att avgiftsmodellen måste ses över ytterligare så att den eventuella kostnaden i princip kan lyftas bort från enskilda myndigheter, och överlämnandet bekostas på annat sätt.

UMEÅ UNIVERSITET

9.7.5 Ett tydligare rådgivningsuppdrag till arkivmyndigheterna

Det ska av arkivlagen framgå att arkivmyndigheterna ska ge råd och vägledning om arkivbildning och arkivförvaltning till de myndigheter och andra organ som står under deras tillsyn.

Umeå universitet är positivt till att Riksarkivet uttryckligen ges i uppgift att ge råd och stöd till myndigheterna gällande deras arkivbildning och arkivförvaltning, då detta är ett område som tydligt behöver förbättras. Det är närmast naturligt att den myndighet som föreskriver hur något ska ske också bör kunna ge råd och stöd till myndigheterna gällande hur de sedan kan leva upp till föreskrifterna.

Umeå universitet delar även remissen uppfattning att det, för att komma tillrätta med de brister som kan finnas i myndigheternas arkivförvaltning, är mer motiverat med en utökad rådgivning än utökade möjligheter till sanktioner, då Umeå universitets uppfattning är att dessa brister snarast beror på att uppgiften i vissa fall är väldigt komplex, snarare än en ovilja eller ett ointresse att följa föreskrifterna.

10.5.1 Statsbidrag till enskilda arkivsektorn

De befintliga statsbidragen till regionala enskilda arkivinstitutioner respektive till nationella enskilda arkivinstitutioner och organisationer ska vardera tillföras ytterligare 10 miljoner kronor.

Vidare införs ett nytt statsbidrag för att stimulera tillkomsten av nya arkivcentrumlösningar. De närmare villkoren för statsbidraget ska framgå av en särskild förordning. Den årliga ekonomiska ramen ska uppgå till 5 miljoner kronor.

Utredningens förslag om att stimulera arkivcentrumlösningar och öka statsbidragen till enskilda arkiv är positiva, inte minst när dessa bidrag kopplas till att öka tillgängligheten för forskning, både av handlingar och genom att bestånden rapporteras till ett nationellt arkivinformationssystem.

11. Nya arkivlagen om enskilda arkivsektorn

Sådana enskilda arkivinstitutioner som erhåller verksamhetsbidrag av statliga medel ska främja tillgången till kulturarvet och bidra till det demokratiska samhällets beständighet och utveckling samt tillgodose forskningens behov. De ska även lämna uppgifter om arkiv till ett nationellt arkivinformationssystem.

Umeå universitet ser det som mycket positivt att även enskilda arkivs arkivbestånd ska göras sökbara genom ett nationellt arkivinformationssystem. Vi skulle i det här sammanhanget även vilja se en styrning mot användning av internationella standarder, öppen källkod och öppna och länkade data. Därigenom kan olika system kommunicera/utbyta information med det nationella arkivinformationssystemet och avståndet minska mellan exempelvis information i arkiv och utgivet material i bibliotek.

Riksarkivets befintliga system NAD är dock inte särskilt användarvänligt, så om det ska utvidgas vore det önskvärt om användarvänligheten även förbättrades.

12.4.2 Ett ökat ansvar för samiska arkiv

I utredningen konstateras med hänvisning till en dialog att ett centrum för de nationella minoritetsspråken skulle kunna etableras i Norrbotten. Med tanke på Umeå universitets särskilda ansvar och kompetens inom minoritetsspråken samiska och meänkieli skulle vi önska att frågan utreddes också utifrån forsknings- och utbildningsperspektiv, där även frågan om vart ett arkiv skulle lokaliseras ingår. Umeå skulle i ett sådant sammanhang kunna vara ett fullgott alternativ.

12.8.1 Ett arkivansvar för sametinget

Sametinget ska samla kunskap om arkivbestånd som bildats och samlats in av och för urfolket samerna och verka för att bestånden uppmärksammas och tillgängliggörs.

Ett särskilt bemyndigande för uppgiften införs i arkivförordningen. Sametinget

UMEÅ UNIVERSITET

tillförs 2 miljoner kronor för arbetet med det nya arkivansvaret.

Umeå universitets bedömning är att 2 miljoner kronor inte kommer att göra stor skillnad mot nuvarande förhållanden. En offensiv satsning på kartläggning och digitalisering skulle ge betydligt större effekt, men vara betydligt mer kostsamt. En sådan satsning ställer centrala etiska frågor kring arkivens roll i samhället i relation till samiskt kulturarv. Ett pågående av Vetenskapsrådet finansierat forskningsprojekt vid Umeå universitet som syftar till att skapa en infrastruktur för det samiska audiovisuella kulturarvet lyfter och diskuterar sådana viktiga etiska frågor:

<https://www.umu.se/forskning/projekt/samisk-audiovisuell-samling--filmer-och-teveprogram-iarkiv-och-pa-webb/>.

13.5.2 En tydligare ansvarsfördelning

Det ska av Riksarkivets instruktion framgå att myndigheten ska tillhandahålla och förvalta förvaltningsgemensamma specifikationer (FGS) inom informationsområden som är gemensamma för den offentliga förvaltningen. Riksarkivet ska även samordna framtagning av FGS på andra informationsområden i den offentliga förvaltningen.

Det är positivt att Riksarkivet ges ett fortsatt ansvar för att ta fram Förvaltningsgemensamma specifikationer. FGS:erna är av stor betydelse exempelvis för myndighetens arbete med e-arkivering, där de utgör ett bra komplement till användandet av metadatastandarder.

13.5.3 Öppnare betoning av regional närvaro

Riksarkivets instruktion ska inte längre peka ut landsarkiv som en del av myndighetens organisation eller var i landet myndigheten ska vara placerad. Det är fortsatt angeläget med en regional närvaro för den statliga arkivmyndigheten. Det ska därför av instruktionen framgå att Riksarkivet ska bedriva verksamhet på de orter som motiveras av myndighetens uppgifter.

Umeå universitet stödjer utredningens uppfattning att en fortsatt regional närvaro är viktig på arkivområdet, men det är oklart hur utredningen menar att en sådan regional närvaro ska tillgodoses, när kravet tas bort ur Riksarkivets instruktion. Arkivmaterial är en viktig resurs både inom grundutbildning och forskning, och vid Umeå universitet görs det både inom viss grundutbildning och forskarutbildning, studiebesök eller gemensamma resor i forskningssyften till Riksarkivet. Det är viktigt att denna möjlighet till fysiska besök inte försvåras genom att avstånden till de centrala arkiven blir för stora.

14.5.2 En samordnad nationell plan för fortbildning

Utredningen bedömer att det i första hand behövs en nationell fortbildningsplan av redan yrkesverksamma arkivarier för att möta de ändrade villkor som den digitala transformationen innebär.

Umeå universitet instämmer i utredningens bedömning att det är önskvärt med en nationell fortbildningsplan för yrkesverksamma arkivarier. Den snabba tekniska utvecklingen på området gör att det idag är svårt att anställa personal med både arbetslivserfarenhet och en uppdaterad och relevant utbildning gällande just IT-relaterade arkivfrågor. Det gör att myndigheten själv måste tillse att dess anställda förvärvar nödvändig kompetens, och en nationell plan för fortbildning skulle underlätta det. Umeå universitet vill dock trycka på att framtagandet av en sådan fortbildningsplan måste ske i samråd med både lärosäten som bedriver utbildning i arkivvetenskap och andra myndigheter. Med tanke på just den snabba tekniska utvecklingen inom området är det också viktigt att en sådan plan kontinuerligt uppdateras, så att inte även den riskerar att bli förlegad.

15.6.2 Officiell statistik om arkivområdet

Arkiv ska vara ett ämnesområde i den officiella statistiken, med Riksarkivet som ansvarig myndighet.

Umeå universitet är positivt till en gemensam, nationell statistik på arkivområdet, med Riksarkivet som ansvarig myndighet. Vi stödjer även att relationen till exempelvis statistiken inom biblioteksområdet ses över, särskilt biblioteksstatistikens delar om arkiv.

Yttrandet har fastställts av rektor efter föredragning av registrator/verksamhetsansvarig Dennis Jakobsson

Hans Adolfsson
Rektor

Expedieras till
Kulturdepartementet
Planeringsenheten
Umeå Universitetsbibliotek
Humanistiska fakultetens kansli
Chatarina Larson